

Poznámky k výskytu bažanky vejčité—*Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE v Čechách

Bemerkungen zum Vorkommen von *Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE in Böhmen

Jaroslav H o r á k

Vědecká laboratoř biogeocenologie a typologie lesa lesnické fakulty VŠZ, Brno

A b s t r a k t — Der Autor fand das balkanische Element *Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE im Böhmischem Mittelgebirge; das ist die am weitesten nordwestlich gelegene Lokalität dieser Art; er beschreibt ausführlich den Standort dieser Art und analysiert die phytozönotische Zusammensetzung der Bestände, in denen *Mercurialis ovata* im Böhmischem Mittelgebirge vorkommt.

Typologický výzkum lesů, zejména pak jejich podrobné typologické mapování, skýtají mnoho příležitostí ke studiu zeměpisného rozšíření rostlinných druhů a k zpřesnění znalosti o jejich ekologických a synekologických nárocích.

Při zápisech jarního aspektu na zkušných plochách založených v r. 1960 prof. ZLATNÍKEM v oblasti vyvřelin Českého středohoří nalezl jsem na plochách č. 234 a č. 235 mezi obcí Třebutičky a Encovany, východně Litoměřic, bažanku vejčitou — *Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE. Srovnáním nalezených exemplářů s herbářovými doklady v herbáři botanického ústavu přírodovědecké fakulty University J. E. Purkyně byla zjištěna jejich podobnost se *S t a ň k o v ý m i* nálezy tohoto druhu z prostoru Janičovy hory u Mikulova, pokládány jím za křížence *Mercurialis ovata* × *Mercurialis perennis*. Soudím, že toto určení není správné, nehledě k tomu, že v okolí Janičovy hory se nevyskytuje nikde *Mercurialis perennis*.

Naše plochy leží v malém lesním komplexu několika oddělení poleší Chudoslavice, lesního závodu Litoměřice (odd. 244e, ϕ 335 m. n. m. — Skalky). Geologickým podkladem je znělec, vystupující k povrchu táhlým návrším, obklopeným svrchně turonskými, „emskými“ slíny a měkkými vápnitými pískovci, většinou překrytými sprašovými hlínami. Abychom si mohli učinit představu o ekologických podmínkách *Mercurialis ovata* na těchto lokalitách, uvádím typologické zápisy z obou ploch. Plochy byly založeny a popsány na podzim (2. září) 1960, tj. již na sklonku vegetační periody. Zaschlá bažanka byla ZLATNÍKEM považována za *Mercurialis perennis*. Na jaře, tj. dne 25. 5. 1961 provedl jsem na těchto plochách zápis jarního aspektu.¹⁾

Plocha č. 234.

Nadmořská výška 330 m, expozice jižní, sklon 4°.

Terén: Mírný svah (deluvium) od oblého návrší ϕ 335 m.

Půdotvorná hornina: sprašová hlína a turonský slín; v podloží znělec.

Půdní druh: hlinitá, dolů až jílovitěhlinitá.

Půdní typ: humosní hnědá slínovatka (podle ústního sdělení prof. Pelíška). Pararendzina (KUBIENA 1954)

Humifikace: Rychlá tvorba kvalitního mydátu.

Skupina lesních typů: *Corneto-Quercetum carpineum*.

Typ fytoocenozy: *Carex montana* — *Festuca heterophylla* — *Lithospermum purpureo-coeruleum*.

Lesní typ: *Melica uniflora*—*Lithospermum purpureo-coeruleum*.

Údaje o fytoocenose: tvar plochy obdélník 10 × 30 m.

¹⁾ Pro členění synusie dřevin a podrostu a pro odhad kvantitativní účasti jednotlivých druhů použito symbolů, obvyklých v lesnické typologii. Blíže viz ZLATNÍK A. (1953): Fytoocenologie lesa. Část I. všeobecná. 372 str. — Učební texty vysokých škol. SPN Praha.

Dřevinné patro — celkový zápoj I + II: 80 %.

- A — I *Quercus petraea* 20 %, *Fraxinus excelsior* 5 %
— II *Quercus petraea* 40 %, *Ulmus carpiniifolia* 10 %, *Quercus pubescens* 3 %, *Acer platanoides* +
— III *Cornus mas* 20 %, *Ulmus carpiniifolia* 10 %, *Quercus petraea* 5 %, *Acer campestre* 3 %, *Quercus pubescens* 2 %
B — IV *Acer campestre* 1 %, *Corylus avellana* +, *Crataegus oxyacantha* 1 %, *Cornus mas* 3 %, *Cornus sanguinea* 3 %, *Ulmus carpiniifolia* +, *Viburnum lantana* 1 %, *Ligustrum vulgare* 1 %
— V₁ *Cornus sanguinea* 5–10 %, *Fraxinus excelsior* 20 %, *Viburnum lantana* 1 %, *Ulmus carpiniifolia* +, *Acer platanoides* +, *Robinia pseudoacacia* —, *Lonicera caprifolia* —, *Corylus avellana* 1 %, *Quercus petraea* +, *Acer campestre* +, *Cerasus avium* +, *Euonymus europaea* +, *Sorbus torminalis* 3 %
— V₂ *Fraxinus excelsior* +

- C — Bylinné patro — celkový kryt 80–100 %
Carex montana +2, *Festuca heterophylla* —2, *Melica nutans* 1, *Dactylis glomerata* ssp. *polycama* +, *Carex michelii* +, *Carex muricata* ssp. *pairei* +, *Calamagrostis arundinacea* —, *Poa pratensis* ssp. *angustifolia* +, *Brachypodium pinnatum* +, *Lithospermum purpureo-coeruleum* +4, *Viola mirabilis* —2, *Hepatica nobilis* +2, *Lathyrus vernus* 1, *Lathyrus niger* 1, *Chrysanthemum corymbosum* ssp. *corymbosum* 1, *Campanula rapunculoides* —2, *Mercurialis ovata* +1, *Galium boreale* +1, *Inula salicina* 1, *Viola hirta* 1, *Anemone nemorosa* —2, *Astragalus glycyphyllos* 1, *Allium vineale* +1, *Fragaria moschata* 1, *Polygonatum multiflorum* +, *Pulmonaria officinalis* +, *Crepis biennis* +, *Campanula trachelium* +, *Betonica officinalis* +, *Primula veris* +, *Achillea millefolium* +, *Galium mollugo* +1, *Filipendula vulgaris* +, *Lilium martagon* —, *Calamintha clinopodium* +, *Peucedanum cervaria* +, *Euphorbia cyparissias* +.

V porostech tohoto typu má *Mercurialis ovata* patrně své lokální optimum a proniká odtud i do porostů sousedních representovaných plochou č. 235 ležící v blízkém sousedství.

Plocha č. 235.

Nadmořská výška 325 m, expozice: jihozápadní, sklon 8–10°.

Terén: plochý svah od oblého návrší s ojedinělými balvany na povrchu.

Půdotvorná hornina: sprašová hlína a znělcový skelet.

Geologické podloží: svrchně křídový slín a znělec.

Půdní druh: hlinitá, šterkovitá (10 %).

Půdní typ: střední podzol (PELIŠEK 1956), (pseudopodzol—KUBIENA 1954), krátký, mělký.

Humifikace: mineralisace s mírným hromaděním měli (Feinmoder).

Skupina lesních typů: *Carpineto-Quercetum*.

Typ fytoocenozy: *Carex montana*—*Carex humilis* — *Poa nemoralis*.

Lesní typ: *Carex montana*—*Carex humilis*.

Údaje o fytoocenose: Velikost plochy 50 × 100 m.

Dřevinné patro — celkový zápoj I + II 85 %.

- A — I *Quercus petraea* 15 %,
— II *Quercus petraea* 70 %,
— III *Quercus petraea* 5 %, *Acer campestre* +
B — IV *Crataegus oxyacantha* +,
— V₁ *Rosa canina* 1 %, *Sorbus torminalis* 2 %, *Quercus petraea* 2 %, *Lonicera caprifolium* 3 %, *Cornus sanguinea* —, *Ligustrum vulgare* +, *Crataegus oxyacantha* 1 %, *Crataegus monogyna* +.
C — Bylinný kryt 30–50 %.
Carex montana —2, *Carex humilis* ±2, *Poa nemoralis* +2–3, *Festuca ovina* +2, *Luzula campestris* —, *Calamagrostis arundinacea* +, *Luzula nemorosa* +, *Carex michelii* +, *Poa pratensis* ssp. *angustifolia* +1, *Lathyrus niger* —2, *Hieracium lachenaalii* 1–2, *Hieracium sabaudum* 1, *Melampyrum pratense* ssp. *pratense* 1, *Silene nutans* 1, *Chrysanthemum corymbosum* ssp. *corymbosum* 1, *Fragaria vesca* +1, *Astragalus glycyphyllos* +, *Vicia cassubica* +, *Campanula rotundifolia* +, *Genista tinctoria* +, *Scrophularia nodosa* +, *Veronica chamaedrys* +, *Achillea millefolium* +1, *Sedum telephium* ssp. *maximum* +, *Calamintha clinopodium* +, *Hieracium silvaticum* 1, *Calluna vulgaris* —, *Galium mollugo* —, *Euphorbia cyparissias* —, *Lathyrus vernus* 1, *Campanula rapunculoides* +1–2, *Mercurialis ovata* —, *Anemone nemorosa* +, *Serratula tinctoria* +, *Lithospermum purpureo-coeruleum* 1+2, *Campanula persicifolia* +, *Trifolium alpestre* +, *Bupleurum falcatum* +, *Hieracium laevigatum* +.

D — *Polytrichum formosum* +; *Dicranum scoparium* —, *Mnium affine* —, *Dicranella heteromala* —, *Mnium punctatum* —.

A nyní k údajům v literatuře: Podle ASCHERSONA et GRAEBNERA (1917) vyskytuje se *Mercurialis ovata* na kamenitých polohách v horských lesích jen v jihovýchodních územích. V Německu roztroušeně jen v Bavorsku. Údaje z Vorarlbergu pokládají za mylné. V Tyrolích je velmi roztroušená; více rozšířena je jen na jihu a v přiléhajících Italských Alpách. V jihovýchodních Alpách je velmi roztroušená, severně se málo a vzácně vyskytuje ještě na Moravě. Údaje z Čech (Karlův Týn) pokládají tyto autoři rovněž za mylné. Roztroušeně se vyskytuje v Dolních Rakousích a východně v Banátě a v Sedmíhradsku. Na jihu ještě v Herecegovině.

Podle DOSTÁLA (1958) se u nás *Mercurialis ovata* vyskytuje ve světlých kamenitých a humosních hájích na světlinách a v křovinách, v nížinách a pahorkatinách. Na Moravě v okolí Znojma, Mikulova, záp. Brna a v Mor. krasu; na Slovensku na Poludnici v Nízkých Tatrách a v pahorkatinách na jihu (nálezy je však nutno ověřiti), údaje z Č. krasu jsou podle DOSTÁLA mylné.

HEGI (1931) uvádí o výskytu *Mercurialis ovata*:

„— Roztroušeně na kamenitých nebo humosních půdách v křovinách, světlých lesích nebo lesních loukách, ve skaliskách a ssutích, ve Švýcarsku v Dol. Engadinu až do 1880 m, v jižních Tyrolích až do 1600 m. Na Moravě u Znojma a Tasovic a v údolí Punkvy u Brna. V Dolních Rakousích.“ — Považuje ji za jihoevropský druh.

ROTHMAHLER (1958) pro Německo uvádí její výskyt jen v Bavorsku v Podunají.

JÁVORKA et Soó (1951) ji pokládají za balkánsko-středoevropský lesní a lesostepní druh, vápnitých a kamenitých půd a jako charakteristický druh svazu *Orneto-Ostryon* Tom. 1940, do něhož jsou řazeny asociace xerothermních lesů Balkánského poloostrova.

Podle polských autorů [SZAFAER W. K., KULCZYNSKI St. et PAWLOWSKI B. (1953)] vyskytuje se *Mercurialis ovata* jen v jihovýchodní části Polska v křovinách a na stinných skalkách.

JAKUCS (1961) ji řadí jako charakteristický druh řádu *Orno-Cotinetalia*.

Uvedená česká lokalita je patrně nejvíce vysunutým výskytem tohoto druhu k severozápadu. U nás je tento druh vázán na ekotop meziskupiny lesních typů *Corneto-Quercetum carpineum* (ZLATNÍK), vyznačující se zde příznivou slunnou expozicí, výšřevností a vápnitostí geologického substrátu, velmi příznivými humifikačními poměry, mikroklimaticky podmíněnými. Chybí zde celá řada mediteranních a submediteranních druhů vlastních řádu *Orno-Cotinetalia* (JAKUCS 1961) panonské nížiny a Balkánského poloostrova. Není vyloučeno, že v podobných poměrech bude nalezena i na jiných místech východní a jihovýchodní okrajové zóny Českého středohoří a v Českém krasu. Herbářové doklady jsou uloženy v herbáři katedry lesnické botaniky a fytoecologie lesnické fakulty VŠZ v Brně (viz tab. X).

Shrnutí

Při typologickém výzkumu lesů dubového stupně v Českém středohoří byl v odd. 224e poleší Chudoslavice, lesního závodu Litoměřice v okolí ♂ 335 „Skalky“, mezi obcí Třebutičky a Encovany zjištěn výskyt bažanky vejčité — *Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE.

Vyskytuje se v segmentu skupiny lesních typů *Corneto-Quercetum carpineum* (ZLATNÍK 1955, 1959) s bohatě vyvinutým křovitým patrem z teplomilných keřů (*Cornus mas* aj.). Půdním typem je humósní hnědá slínovatka (pararedzina) s příznivými humifikačními poměry. Odtud uvedený druh vyzařuje i do okolí, do méně příznivých poměrů lesních typů *Carpinetum-Quercetum* (ZLATNÍK 1958, 1959) na mělkém středním podzolu (PELÍŠEK 1956) — pseudopodzol (KUBIENA 1954). Typologické zápisy z obou ploch jsou připojeny. Srovnáním s údaji v literatuře (ASCHERSON et GRAEBNER, HEGI, Soó et JÁVORKA, ROTHMALER, JAKUCZ, SZAFAER-KULCZYNSKI-PAWLOWSKI, DOSTÁL) vyplývá, že uvedená lokalita je nejseverozápadnějším výskytem tohoto balkánského elementu a charakteristického druhu řádu *Orno-Cotinetalia* (JAKUCS 1961). Naše společenstva svou druhovou skladbou neodpovídají však již obsahu uvedeného řádu. Charakter ekotopu meziskupiny lesních typů *Corneto-Quercetum carpineum* však ještě po ekologické stránce bažance vejčité *Mercurialis ovata* vyhovuje, může být proto nalezena i na jiných podobných lokalitách v Českém středohoří. Je rovněž pravděpodobné, že i údaje o jejím výskytu v Českém krasu (viz DOSTÁL 1958, ASCHERSON et GRAEBNER 1917) mohou být správné.

Zusammenfassung

Bei den typologischen Forschungsarbeiten in den Wäldern der Eichenstufe in Böhmischem Mittelgebirge wurde in Abt. 224e des Forstreviers Chudoslavice-Forstgut Litoměřice in der Umgebung von ♂ 335 m „Skalky“, zwischen Ortschaft Třebutičky und Encovany ein Standort von *Mercurialis ovata* STERNB. et HOPPE festgestellt.

Mercurialis ovata wächst hier in einem Segment der Waldtypenzwischengruppe *Corneto-Quercetum carpineum* (s. ZLATNÍK 1955, 1959) mit reich ausgebildeter und aus wärmeliebenden Gehölzen zusammengesetzter Strauchschicht.

Als Bodentyp wurde eine humose, braune, tonige Pararendzina mit günstiger Humifikation festgestellt. Von dieser Lokalität strahlt diese Art auch in die Umgebung an wenig günstigere Standorte der Waldtypengruppe *Carpineto-Quercetum* (ZLATNÍK 1955, 1959) mit flachgründigem mässigen Podsol (PELIŠEK 1957) — Pseudopodsol (KUBIENA 1954) — aus. Die typologischen Listen von beiden Flächen sind beigelegt.

Aus dem Vergleich mit den Literaturangaben (ASCHERSON et GRAEBNER, HEGI, Soó et JÁVORKA, ROTHMALER, JAKUCS, SZAFER, KULCZYNSKI et PAWLOWSKI, DOSTÁL) geht hervor, dass unsere Lokalität der nordwestlichste Standort dieses balkanischen Elements und der Charakterart der Ordnung *Orno-Cotinetalia* (JAKUCS 1961) ist. Unsere Pflanzengesellschaften mit ihren Artenkombinationen entsprechen jedoch nicht mehr dieser Ordnung; der Charakter des Ökotyps der Zwischengruppe *Corneto-Quercetum carpineum* entspricht aber noch den ökologischen Ansprüchen von *Mercurialis ovata*. Man könnte deshalb diese Art auch an anderen Lokalitäten des Böhmisches Mittelgebirges finden. Es ist wahrscheinlich, dass die Angaben über Funde von *Mercurialis ovata* im Böhmisches Karstgebiet (s. DOSTÁL 1950, ASCHERSON et GRAEBNER 1917) richtig sein können.

L i t e r a t u r a

- ASCHERSON P. et GRAEBNER P. (1917): Synopsis der Mitteleuropäischen Flora, Bd VII, 92 Lieferung, Bogen 26. 30. — Leipzig.
- DOSTÁL J. (1958): Klíč k úplné květeně ČSR. — ČSAV Praha.
- HEGI G. (1931): Illustrierte Flora von Mitteleuropa. — München.
- JAKUCS P. (1961): Die Phytozoölogischen Verhältnisse der Flaumeichenbuschwälder Südosteuropas. — Budapest.
- JÁVORKA S. et Soó R. (1951): A Magyar növényvilág Kézikönyve. I, II. — Budapest.
- ROTHMALER W. (1958): Exkursionsflora von Deutschland, Gefäßpflanzen. — Berlin.
- SZAFER W., KULCZYNSKI S. et PAWLOWSKI B. (1953): Rośliny Polskie. — Warszawa.
- ZLATNÍK A. (1955): Zdůvodnění komplexního typologického výzkumu a průzkumu lesů a přehled skupin lesních typů ČSR. — Sborník ČSAZV — Lesnictví, 28 : 219—248. — Praha.
- ZLATNÍK A. (1959): Přehled slovenských lesů podle skupin lesních typů. — Spisy Vědecké laboratoře biogeocenologie a typologie lesa lesnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Brně, ČSSR, 3 : 92 + 195 p. Brno.

Vysvětlivky k tab. IV — Erklärungen zur Tab. IV

Mercurialis ovata STERNB. et HOPPE z lokality „Skalky“, polesí Chudoslavice (České středohoří). — *Mercurialis ovata* STERNB. et. HOPPE aus der Lokalität „Skalky“, Forstrevier Chudoslavice (Böhmisches Mittelgebirge).

J. H o r á k: Poznámky k výskytu bažanky vejčité — *Mercurialis ovata* Sternb. et Hoppe v Čechách